

LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS TEOLÓGIAI SZAKFOLYÓIRAT

**Stefanie Schardien: Szerelem és szexualitás:
egy élettéma. Teológiai etikai iránymutatás**

**Horváth Orsolya: Bűnvallás és önismeret.
Előszó Bultmann 1940. augusztus 4-ei
prédikációjához**

**Csermely Péter: Hogyan tanul a lelkünk?
A „fent” és a „lent” váltakozása mint a
teremtett világ általános tanulási módja**

**Kun Bence: „Őrálló, meddig még az éjjel?” A páli
időfelfogás Giorgio Agamben olvasatában**

**Hafenschner Károly: Mesterséges intelligencia
és igehirdetés. Kérdésfelvetés, bevezetés
egy igencsak aktuális témához**

Ekképp rontja el az ember az Istennel való kapcsolatát is, mivel nem képes elismerni, mi ő Isten előtt: semmis teremtmény, akinek semmije sincs, amit ne tőle kapott volna; aki kegyelme nélkül semmi, és akinek folyvást ehhez a kegyelemhez kell menekülnie, hogy legyen valaki; aki csak Istentől nyerheti el érvényességét, amely megszabadítja őt minden görcsös érvényesülési törekvéstől.

„Istenem, légy irgalmas nekem, bűnösnek!” – mondja a vámszedő. Jézus pedig ehhez fűzi hozzá: „Mondom nektek, ez megigazulva ment haza, nem úgy, mint amaz.” Pontosan a bűn felismerése szabadítja fel az embert saját magától – ahogyan érvényesülési törekvésében és öncsalásában van; és ezáltal érkezik meg saját magához – ahogyan saját ma-

gát Isten kezéből elfogadja mint „megigazultat”, mint akinek a szabad öntudatban immár nincs szüksége arra, hogy bárki előtt lesüsse a szemét, mivel ezt megtette Isten előtt.

Az ilyen ember számára a világ, azaz az emberi közösség is megváltozik. A hiábavaló önmagát előtérbe helyezni akarását felváltja az egyszerű, tényleges szolgálat. Az irigységet és ridegséget felváltja az örömteli egymást érvényesíteni hagyás. A zárkózottságot és szorongást felváltja a barátságosság, nyitottság és öröm. Aki e történet által engedi magát erre az útra vezetni, azon Jézus elvégezte szabadító munkáját. Ámen.

Fordította: Enesey Diána, Horváth Orsolya, Nehéz Fruzsina, Németh Barbara, Thuswohl Tábita, Veres Ábel

Hogyan tanul a lelkünk?

A „fent” és a „lent” váltakozása mint a teremtett világ általános tanulási módja

■ CSERMELY PÉTER

A teológiai záróvizsgámra való készülésem során figyeltem fel arra, hogy mind a Biblia igeszakaszaiiban, mind az Ó- és Újszövetségnek a Biblia által bemutatott történeti leírásaiban, mind pedig az istentiszteleti liturgiában egymást követik a *fent* és a *lent* szakaszai, ahol a *fent* az örömben, a *lent* pedig a szenvedésben megélt időt jelöli. Nagy aha-élmény volt a számomra az, amikor rádöbentem, hogy ugyanez a jelenség igaz a teremtett világ egészének a tanulási mechanizmusára (CSERMELY 2015). Nyilvánvaló módon a teremtett világ tudattal nem rendelkező része nem örömként és szenvedésként azonosítja az egymást követő periódusokat, hanem lehetőségekben bő (változatos viselkedési formákat megengedő) és lehetőségekben szűk (csak egy-két viselkedési formát megengedő) időszakokként. Az alábbiakban néhány példával mutatom be a saját lelkünk és a természet tanulásának a hasonlóságát.

A „fent” és a „lent” váltakozása a Bibliában

Az örömmel, majd bánattal és végül új, megerősödő örömmel teli időszakok archetipikus példája az Újszövetségben a nagyhét, amely a virágvasárnap (felemás) örömevel indul, az utolsó vacsora, a Gecsemáné-kert, a passió és a kereszt fokozódó gyötrelmével éri el az igazi mélységét és mélypontját, majd a feltámadás húsvéti örömnepében csúcsonylik ki.

Az ószövetségi példák fontos részeként Walter BRUEGGEMANN (2008) fogalmazta meg a meggyőződés – elbi-

zonytalanodás – mélypont – új meggyőződés *fent-lent-fent* sorozatainak ismétlődését a zoltárirodalomban. A sok lehetséges példa egyikeként a 30. zoltár egy visszatekintéssel indul, amely az egész folyamatot leírja. Az 5–7. versek az első *fent*-periódust, a 8–11. versek a *lent*-et, a zárószakasz versei pedig az új *fent*-et jelenítik meg. A *fent-lent* váltakozás sok esetben zoltárok egész sorozatán át kimutatható. Ez az Ószövetség mikro- és makrochiasztikus („fraktálszerű”) építkezésének szép megjelenési formája. Ennek egyik példája a 93. zoltár Isten országának dicsőségéről (*fent*), a 94. Isten népének elnyomóiról (*lent*), a végén pedig Istenről, mint kőváról (*fent*). A 95. zoltár 1–7. versei a *fent*-et folytatják, majd a 8–11. versei lesznek a *lent*. A 96–101. zoltár újból *fent*, majd a 102. a *lent*, amely a végén újra *fent*-be fordul.

Isten népének története mind az Újszövetségben, mind pedig az Ószövetségben szintén *fent-* és *lent*-időszakok váltakozása. Az őskeresztény gyülekezet örömei és megpróbáltatásai az Apostolok cselekedeteiben (mennybemenetel: *fent*; tíz nap: *lent*; pünkösd, első csoda: *fent*; Péter és János börtönbe vetése: *lent*; szabadon bocsátásuk, testvéri közösség, újabb csodák: *fent*; apostolok fogsága: *lent*; szabadulásuk: *fent*, stb.) a *fent-* és *lent*-időszakok hosszú sorát tárják elénk. A többi felsorolt példa ismeretében nem lehet elhessegetni a gondolatot, hogy Isten ezekkel a jó/rossz sorozatokkal „edzette” népének hitét.

Az Ószövetség történeti leírásaiban a *fent/lent* váltakozásának közmondásszerű példája a hét bő és hét szűk

esztendő (1Móz 41,15–32). Nagyobb léptékben szemlélve a történeti folyamatokat, Isten népének vándorlása a pusztában a *fent*- és *lent*-időszakok ugyanolyan váltakozása, mint amelyet az Apostolok cselekedeteiben megtalálhatunk. A deuteronomiumi történeti mű egész szemlélete jó (Istenhez hű: *fent*) és rossz (Istentől elpártolt: *lent*) királyok sorozatára osztja Izrael és Júda történetét. Hasonlóan polarizált kettősség figyelhető meg a prófétai irodalom szinte egészében.

A „fent” és a „lent” váltakozása az istentiszteleti liturgiában

Sokat lehetne vitatkozni azon, hogy vajon a Biblia *fent*- és *lent*-szakaszainak a váltakozása mennyire a történeti valóság hiteles ábrázolása, és mennyire a szentíró szemléletmódjának a tükröződése. A Biblia komplexitásában éppen az a gyönyörű, hogy ez a két forrás precízen nem választható szét. A *fent* és *lent* szakaszainak a váltakozása ugyanakkor letagadhatatlanul ott van a hitéletünk számos, ismétlődő eseményében is, mint amilyen (legfőként) az istentisztelet maga. A PRÖHLE-féle *Agenda* (2018) énekverses istentiszteleti rendjében a bevezetés és az üdvözlés a *fent*nek felel meg. Ezt követi a bűnvallás, amely a *lent*, majd a kegyelemhirdetés és dicsőítés, amely ismét *fent*. Ezek a „lélekhajlítások” készítik elő a gyülekezetet Isten hirdetett igéjének a befogadására. Az úrvacsorai rész gyónásának bevezető, igei része *fent*nek tekinthető, a gyónás maga mindenképp *lent*, amelyet a feloldozás egyértelmű *fentje* követ. Ezek a „lélekhajlítások” készítik elő a gyülekezetet Isten megtestesült igéjének a befogadására. Hasonlóképpen az új liturgiai rendben (*Evangelikus istentisztelet – Liturgikus könyv*, 2007) a köszöntés *fent*nek tekinthető, amelyet a gyónás *lentje*, majd a feloldozás/kegyelemhirdetés *fentje* követ. Ezek a „lélekhajlítások” készítik elő a gyülekezetet az istentisztelet egész tartalmának a befogadására.

A „fent” és a „lent” váltakozása az egyházi évben

Az egyházi év szakaszolása is bűnbánati (*lent*) és örömmünnep (*fent*) ciklikusságot követ az advent – karácsony-vízkereszt – böjt – nagyhét – húsvéti idő – pünkösd-Szentháromság ünnep időszakban, ahol a nagyhét önmagában is a már említett *fent/lent/fent* váltakozást mutatja. (Ez ismét az egymásba fonódó [„fraktálszerű”], kisebb és nagyobb *fent/lent* váltakozások gyönyörű példája.) A Szentháromság idejének első kilenc hete az egyház terjeszkedése, újjá-

születés és megtérés tematikával *fent*nek tekinthető. A tizediktől a huszonharmadik vasárnapig tartó részben már előtérbe kerülnek az ó- és az újember tusakodásai, a harc, a küzdelem és a szenvedés, amely *lent*ként értelmezhető (JÁNOSSY 1944). Az egyházi év végén az ítélet, reménység és örök élet vasárnapjai ismét csak kicsiben mutatják meg ugyanazt a *lent/fent* váltakozást, amelyet a gyülekezet már átélt a nagyobb szakaszokban. Az egyházi évnek ez a koncentrált végkifejlete hasonlít a nagyhét koncentráltóságára az egyházi év első felében.

A „fent” és a „lent” váltakozása a Szent Ignác-i lelkigyakorlatokban

A saját élő hitre jutásomban a családom apai ágának sok generációra visszanyúló evangélikus hagyományai mellett nagy szerepet játszottak a Szent Ignác-i lelkigyakorlatok is. Ezek hosszabb változatai (mint például a „klaszszikus” harmincnapos Szent Ignác-i lelkigyakorlat) elsőként Isten és Urunk megváltó kegyelmi terébe helyezik el a megérkezőt, amely *fent*nek tekinthető. Ezek után egy hosszabb időszak foglalkozik a bűnlátással és az életgyónással. Ez mindenképp a *lent*. A lelkigyakorlat második felében a résztvevő Krisztus Urunk életét imádkozza végig, ahol a kezdeti *fent* a nagypéntek *lentjébe*, majd a feláldozás *fentjébe* megy át. A lelkigyakorlat a „Szemlélődés a szeretet befogadására” című résszel zárul, amely egyértelmű *fent*.

Szent Ignác – a rá jellemző alaposággal – részletes utasításokat is ad arra, hogy a lelkigyakorlaton résztvevő hogyan segítse a *fent* és (különösen) a *lent* lelkiállapotainak a kialakulását. A *lent* állapotot segítő, forrászegény környezet kialakításának Szent Ignác-i leírása a 20. század *brainstorming sessionjeire* „kitalált” technológiának a pontos előfutára. A lelkigyakorlaton résztvevőnek a bűnbánati hét alatt ajánlott a) kevesebb ételt ennie, b) a szobáját elsötétítenie, c) kevesebbet aludnia, d) ha gondolja, akkor kényelmetlenebbül ülnie és aludnia, valamint (egyéni találmányától függően) akár még más, számára egyébként kedves életkörülményekről is lemondania. Mindezt a Krisztus Urunk életét átímadkozó időben az eredeti, örvendezően kényelmi helyzet visszaállítása követi (LOYOLAI SZENT IGNÁC 2019). Ezeket azért is írtam le ilyen részletesen, mert kiváló átvezetést képeznek azokhoz a természet- és társadalomtudományi példákhoz, ahol a forrászegény (*lent*), majd újra a forrásgazdag (*fent*) környezetet nem tudatosan, egy lélekgyakorlatozás, lélek-edzés részeként alakítjuk ki, hanem ez a váltakozás a természeti környezet változásaiként jelentkezik.

A „fent” és a „lent” váltakozása néhány természet- és társadalomtudományi példán

Ha egyenetlen szemcsékből álló anyagot egymás után többször felmelegítünk (forrásgazdag, mozgásgazdag, rendezetlen állapot; fent), majd lehűtünk (forrásszegény, mozgásszegény, rendezett állapot; lent), akkor a szemcsék elkezdnek rendeződni, és az anyag egésze kisebb helyen is elfér.

Az élővilág sejtjeinek az orvosait stresszfehérjéknek hívják. Azért ez a nevük, mert a sejtek túlterhelése (stressze) esetén sokkal nagyobb szükség van rájuk: ezért nagyobb mennyiségben termelődnek. Stressz állapotában a sejt fehérjéi az eredeti, jól meghatározott (lent), funkcióképes állapotukból rendezetlen, funkcióvesztett (fent) állapotba denaturálódnak. A stresszfehérjék ezeket a sérült fehérjéket széthuzigálások (forrásszegény, mozgásszegény, rendezett állapot; lent) és összehupantások (forrásgazdag, mozgásgazdag, rendezetlen állapot; fent) sorozataival segítik abban, hogy a kitekeredett, funkciójukat elvesztett helyzetükből abba az egyetlen helyzetbe (újra elért, eredeti *lent*-állapot) visszatekeredhessenek, amelyben ismét ép funkcióval rendelkeznek.

A sejtek differenciációja, azaz egy sokféle állapotba rendeződni képes, általános (őssejtes) állapotból egy konkrétan meghatározott feladatra való specializációja először egy, a még a kiindulási állapotuknál is rendezetlenebb állapotba való kerülésükkel indul el. Azaz a rendeződés (lent) a sejtek számára csak egy kezdeti „rendetlenedésen” (fent) keresztül érhető el.

Az állatközösségek és az emberi közösségek is rendezetlen/redezett ciklusokon keresztül tanulnak együttműködő, közös viselkedést. Az emberi kreativitás kibontakozásához szükség van szabad asszociációs (rendezetlen, fent) és szelekciós (rendeződő, lent) periódusok váltogatására (ahogyan arra már a Szent Ignác-i példa *brainstorming session*-jei kapcsán utaltam). Joseph Schumpeter mutatott rá először az innovációnak a korábbi, rendezett struktúrákat (lent) felbontó (fent) szerepére a gazdasági folyamatokban (CSERMELY 2015).

Zárszó: a „fent” és a „lent” váltakozása mint a teremtett világ általános tanulási módja

A természeti és társadalmi példákat még hosszan sorolhatnám, de úgy gondolom, hogy már így is zavarba ejtően számosak. Mindezek a példák jól szemléltetik azt, hogy a *fent* és *lent* állapotok váltogatása milyen általános jelenség a teremtett világ egészében. Számomra a hálózat kutatás azért ad nagy szépséget, mert általa a teremtett világnak olyan általános tulajdonságai tárhatók fel, amelyek az egyszerű molekuláktól a sejteken, az agyunkon át a társadalmi hálózatokig egyformán érvényesek (CSERMELY 2005). Írásomban bemutattam azt, hogy a teremtett világ általános, *fent/lent* ciklusokra épülő tanulási mechanizmusa miként jelenik meg a Bibliában, az istentiszteleti liturgiában, az egyházi évben és a Szent Ignác-i lelkigyakorlatokban. Mindez arra enged következtetni, hogy a lelkünk is képes „tanulni” és ez által Krisztushoz közelebb kerülni. Ráadásul a lelkünk „tanulási mechanizmusa” minden bizonnyal azonos a teremtett világ általános tanulási mechanizmusával. Belegondolva ebbe egy kicsit mélyebben: hogyan is lehetne másként? Isten dicsősége, a Krisztusban való új teremtés és a Szentlélek ereje egyetemes.

Hivatkozott művek

- BRUEGGEMANN, Walter 2008. *A hit a Zsoltárok könyvében*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- CSERMELY Péter 2005. *A rejtett hálózatok ereje*. Vince Kiadó, Budapest.
- CSERMELY Péter 2015. *Plasticity-rigidity cycles. A general adaptation mechanism*. <http://arxiv.org/abs/1511.01239>. (Letöltés: 2023. június 21.)
- Evangélikus istentisztelet. Liturgikus könyv*. Luther Kiadó, Budapest, 2007.
- JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Győr.
- LOYOLAI SZENT IGNÁC 2019. *Lelkigyakorlatok*. Jezsuita Kiadó, Budapest.
- PRÖHLE Károly (szerk.) 2018. *Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára*. Luther Kiadó, Budapest.

TARTALOM

Mécses a te igéd

ALBERT GÁBOR: *Tág ölelésű szeretet* 281

Tanulmányok

- STEFANIE SCHARDIEN: *Szerelem és szexualitás: egy élettéma. Teológiai etikai iránymutatás* 282
- HORVÁTH ORSOLYA: *Bűnvallás és önismeret. Előszó Bultmann 1940. augusztus 4-ei prédikációjához* 287
- CSERMELY PÉTER: *Hogyan tanul a lelkünk? A „fent” és a „lent” váltakozása mint a teremtett világ általános tanulási módja* 293

Figyelő

Lmk-témák

- SEBEN GLÓRIA: *A lelkész mentális egészségének megőrzése, annak kihívásai* 296
- NAGY SZABOLCS: *Az egyház holnapja. Jövőképünk a gyülekezetek épülése, átalakulása tekintetében* 299
- GREGERSEN-LABOSSA GYÖRGY: *Ötven évvel Sztehlo Gábor halála után A diakónia szerepe napjainkban* 296
- PERCZE SÁNDOR: *A kegyesség két útja. Aquinói Tamás és Eckhart Mester* 305
- ITTZÉS ANDRÁS: *Az „elég jó” tisztségviselő. Különböző egyházkormányzati szinteken – választások előtt* 308
- HAFENSCHER KÁROLY: *Az igehirdetés mai nyelvezete és a liturgikus elemek érthetősége* 311
- JOHANN GYULA: *Törvény és/vagy evangélium a lelkigondozásban* 314
- CSADÓ BALÁZS: *A keresztyén könnyűzene üzenete és hatása* 317
- SZABÓ B. ANDRÁS: *Kényes igék és kényes igehallgatók. Fokozódó (túl)érzékenység a ma társadalmában* 319

Könyvrecenzió

- KUN BENCE: *„Őrálló, meddig még az éjjel?” A páli időfelfogás Giorgio Agamben olvasatában* 322
- REUSS ANDRÁS: *Álljunk meg egy szóra!* 326

Krisztusban mindnyájan életre kelnek

- THURNAY BORBÁLA: *In memoriam Thurnay Béla (1932–2023)* 327
- KÉZDY PÉTER: *A hűséges őrálló hűséges Istene. Igehirdetés Thurnay Béla búcsú-istentiszteletén (Zsolt 130,5)* 328

Fórum

- HAFENSCHER KÁROLY: *Mesterséges intelligencia és igehirdetés. Kérdésfelvetés, bevezetés egy igencsak aktuális témához* 330
- FÁBRI GYÖRGY: *A homiletika és a Generative Pre-trained Transformer modellek* 332
- BÁCSKAI KÁROLY: *Mesterséges megigazulás?* 336

Az igehirdető műhelye

- BLATNICZKYNÉ HAMMERSBERG GANCZSTUCKH JÚLIA: *Szentháromság ünnepe után 12. vasárnap (Róm 9,15–16)* 338
- ADÁMI LÁSZLÓ: *Szentháromság ünnepe után 13. vasárnap (Jel 3,1–6)* 340
- ZAHORECZ PÁL MÁRK: *Szentháromság ünnepe után 14. vasárnap (Róm 8,5–11)* 344
- SZARKA ISTVÁN: *Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap (1Tim 6,6–11)* 347
- PONGRÁCZNÉ GYÖRI BOGLÁRKA: *Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap (Kol 3,1–8)* 350
- SZAKÁCS TAMÁS: *Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap (Jn 17,20–26)* 353
- BUDAY BARNABÁS: *Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap (Jn 15,9–14)* 355
- HORVÁTH ANIKÓ: *Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap (Mt 12,9–14)* 358

